

УДК 342.726-055.2 (520)

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v37.2025.1>*Н. В. Аніщук*

ВНЕСОК ХАРУКІ МУРАКАМІ У ПРОСУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ЯПОНІЇ

Постановка проблеми. Останнім часом в країнах з паритетною демократією проводяться різноманітні гендерно-правові реформи, спрямовані на вирішення гендерних проблем, пов'язаних, насамперед, із забезпеченням гендерної рівності. Японія також докладає зусиль щодо вирішення гендерних проблем. У зв'язку з цим заслуговує на увагу літературна творчість видатного сучасного письменника Харукі Муракамі, зокрема, його гендерні ідеї, що втілені на сторінках його багатьох романів, а також його погляди щодо необхідності проведення гендерно-правових реформ з метою забезпечення та просування гендерної рівності. Гендерні проблеми, які порушуються цим письменником у його романах, є актуальними, «йдуть в ногу з часом», допомагають зрозуміти глибину проблеми прав людини у гендерному контексті. Це, як уявляється, має позитивно сприяти еволюції прав жінок, прав чоловіків та, зокрема, прав трансгендерів як особливої групи людей, пов'язаної із проблемою гендерної ідентичності людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, дозволяє стверджувати, що на сьогодні у вітчизняній гендеристиці відсутні дослідження, в яких комплексно аналізується питання щодо внеску Харукі Муракамі у просування гендерної рівності у Японії. Віддаючи належне науковим працям таких гендеристів, як Ю. Боброва, Д. Гоголь, Л. Кормич, Т. Мельник, О. Тарасенко, слід зазначити, що дана проблема на науковому рівні залишається малодослідженою.

Мета та завдання. Метою даної статті є аналіз літературної творчості Харукі Муракамі, висвітлення його гендерних ідей, поглядів та окреслення його внеску у розвиток сучасних гендерно-правових реформ на шляху просування гендерної рівності в Японії. Для вирішення цих питань поставлено наступні завдання:

- проаналізувати загальний стан законодавчого забезпечення гендерної рівності в Японії;
- дослідити гендерні погляди Х. Муракамі щодо прав чоловіків;
- висвітлити позицію Х. Муракамі щодо одностатевих шлюбів;
- ознайомитись з думками Х. Муракамі щодо проблеми прав трансгендерів;
- проаналізувати проблему прав жінок у літературній творчості Х. Муракамі;
- надати висновки з порушеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. В Японії гендерну рівність було забезпечено у ХХ ст. Конституція Японії 1947 р. статею 14 глави III «Права і обов'язки народа» проголосила принцип рівноправ'я жінок і чоловіків.

В подальшому в Японії було прийнято «Закон про суспільство гендерної рівності» від 15 червня 1999 р.[2]. Отже, на сьогоднішній день можна стверджувати, що сучасна Японія – це країна із паритетною демократією.

В цій країні проживає та працює Харукі Муракамі – видатний сучасний японський письменник, якого у 2025 р. було включено до списку 100 найвпливовіших людей світу за версією журналу Time. Його книги розійшлися накладом понад 200 мільйонів примірників у 52 країнах. Він неодноразово номінувався на Нобелівську премію, але поки що не отримав її [7].

Сьогодні в більшості країн світу, де активно проводяться гендерно-правові реформи, позитивно сприймають літературну творчість Харукі Муракамі. В Україні, і, загалом у світі Х. Муракамі досить популярний серед читачів.

В Україні позитивно ставляться до літературної творчості Харукі Муракамі. Книги цього видатного письменника продаються в нашій країні. Їх можна знайти у книгарнях, на книжкових ярмарках та в інтернет-магазинах, що спеціалізуються на продажу книг.

У країнах Євросоюзу також загалом добре сприймають та підтримують творчість Харукі Муракамі. Наприклад, його книги перекладаються та видаються у Франції, а також він часто стає об'єктом уваги літературних критиків та читачів. Його романи та оповідання мають велику популярність серед французьких читачів, і він вважається одним з найвідоміших та найшанованіших сучасних письменників у Франції. Його часто обговорюють у літературних колах, а його твори регулярно з'являються у французьких книгарнях. Крім того, Муракамі відомий своїм впливом на сучасну літературу, що також сприяє його популярності у Франції. Його стиль письма та філософські ідеї знайшли відгук у французькій культурній спільноті. Отже, можна з впевненістю сказати, що у Франції Муракамі підтримують та цінують.

Між тим, існують країни, в яких заборонені твори Харукі Муракамі. Наприклад, саме через висвітлення деяких аспектів гендерної проблематики, деякі твори Харукі Муракамі заборонені у деяких штатах США. Так, у 2011 р. в США у штаті Нью-Джерсі за «пропаганду» гомосексуальності заборонена книга «Норвезький ліс», автором якої є Харукі Муракамі. Книгу виключили зі списку в шкільному окрузі Монро-Тауншип у штаті Нью-Джерсі [6]. Роман «Норвезький ліс», написаний Муракамі в 1987 році, розповідає про японця Тоору Ватанабе, що згадує про своє студентське життя у 1960-х роках. Одним із основних питань, які порушуються в книзі, є сексуальне життя людини. «Норвезький ліс» є одним із найпопулярніших романів Муракамі. Тільки в Японії було продано 8,7 мільйона копій книги. Роман отримав безліч позитивних відгуків від критиків, його переклали на 40 мов світу і зняли по ньому фільм. Картину показали 2010 року на Венеціанському фестивалі.

У деяких східних країнах, наприклад КНР також негативно ставляться до літературної творчості Харукі Муракамі, саме із-за висвітлення дискусійних гендерних проблем. Так, у Гонконзі роман відомого японського письменника Харукі Муракамі «Вбивство командора» став скандальним. В 2018 р. книжку назвали «непристойною» та заборонили продавати на

Гонконгській книжковій ярмарці. Сам письменник поки ніяк не прокоментував інцидент [5].

Отже, в країнах, де заборонені книги Харукі Муракамі, вважають, що ці книги принижують роль сім'ї і романтизують одностатеві стосунки, де головні герої часто є жертвами, які викликають співчуття, а їхні стосунки – захоплення.

Дійсно, у творах неоднозначного Х. Муракамі можна спостерігати різні аспекти прав чоловіків, часто через призму самотності, пошуку ідентичності та складних стосунків з жінками. Зокрема, письменник порушує проблему прав ЛГБТ у контексті прав гомосексуалістів. В його романах гомосексуальність присутня, проте не являється центральною темою. Зазвичай вона розкривається в рамках більш широкого використання людських відносин, ідентичності та пошуків себе, наприклад, у романі «Норвезький ліс». Таким чином, гомосексуальність в творчості Муракамі є одним з аспектів, що доповнюють загальну картину людського досвіду, та не є предметом спеціального вивчення.

На сторінках своїх романів Харукі Муракамі порушує також проблему гендерної ідентичності та пов'язану з нею проблему прав трансгендерів. Коли людина у жіночому тілі відчуває себе чоловіком, або навпаки чоловік відчуває себе жінкою, це називається трансгендерністю. Муракамі описує трансгендерів, розмірковує над їхніми правами. Наприклад у романі Муракамі «Кафка на пляжі» є персонаж Осіма, який вважає себе чоловіком, проте з біологічної точки зору є жінкою. Таким чином, Осіма є найбільш яскравим прикладом трансгендерного персонажу у творах Муракамі. Хоча в його романах можна знайти й інші персонажі, чия гендерна ідентичність чи досвід можуть інтерпретовані як «нетрадиційні» або що виходять за рамки бінарної системи. Отже, у романі Х. Муракамі «Кафка на пляжі» присутній персонаж, який, по суті, є трансгендером, хоча і не внаслідок хірургічного втручання.

Дійсно, проблема прав трансгендерів, яка порушується в літературній творчості Харукі Муракамі, є досить актуальною в Японії. Так, в 2023 р. Верховний суд Японії визнав неконституційною норму закону, що вимагає від трансгендерів видалення репродуктивних органів для офіційної зміни статі. Справу розглядала Велика палата Верховного суду у складі 15 суддів. Це незвична подія для країни, враховуючи те, що такі розгляди відбуваються лише кілька разів на рік. Позивачем у справі виступила особа, запит якої на зміну статі у сімейному реєстрі з чоловічої на жіночу з біологічно був відхилений судами нижчих інстанцій. Правозахисники сподіваються, що це рішення Верховного суду спонукатиме реформування національного законодавства, що дозволить трансгендерам змінювати офіційно стать без хірургічного втручання. Це, своєю чергою, приведе Японію у відповідність до міжнародних стандартів.

Отже, у 2023 р. Верховний суд Японії визнав вимогу стерилізації трансгендерних людей для зміни статі неконституційною. У постанові йдеться про те, що вона порушує право людини на щастя та є «надзвичайно інвазивною». Про це повідомляє видання The Japan Times. Це рішення ухвалили після позову трансгендерної жінки. Юридично вона залишається чоло-

віком, оскільки не робила операцію, а пройшла лише гормональну терапію. До цього її позови відхиляли Сімейний і Високий суди. Тому жінка вирішила звернутись до Верховного суду. Згідно із законом 2003 року, до людей, які бажають здійснити змінити стать, є низка вимог, серед яких – відсутність репродуктивних залоз або незворотна втрата ними репродуктивної функції. Крім того, для трансгендерного переходу вимагається мати «тіло зі статевими органами, які нагадують статеві органи осіб протилежної статі». Суд постановив, що обов'язкове видалення репродуктивних залоз порушує статтю 13 Конституції Японії – право людини на життя, свободу і прагнення до щастя. Також цю умову назвали «надзвичайно інвазивною» та «надто обмежувальною». *«З моменту прийняття закону (2003 рік) медичне розуміння просунулося, а лікування гендерної дисфорії стало різноманітним»*, – йдеться у постанові. Цим рішенням суд скасував свій минулий вердикт від 2019 року, яким вимогу стерилізації трансгендерів визнали конституційною. Зазначається, що з моменту набуття чинності закону про людей з гендерною дисфорією у 2004 році в Японії зареєстрували 11 919 випадків зміни статі. Японія є однією з 18 країн, які вимагають проведення стерилізації для транспереходу. Всесвітня організація охорони здоров'я виступає проти цієї процедури [4].

В 2024 р. на заході Японії суд дозволив трансгендерному чоловікові змінити гендерний маркер в офіційних документах без проведення операції зі стерилізації. Це перше відоме рішення такого роду відколи вищий суд країни скасував вимогу хірургічного втручання для здійснення таких змін у документах. Тепер 50-річний Такакіто Усуї зможе змінити гендерний маркер, зазначений у його сімейному реєстрі, з жіночого на чоловічий. П'ять років тому він вже намагався це зробити, але тоді його заяву відхилили. *“Я ніби стою на старті свого нового життя. Я в такому захваті”*, – сказав Усуї після оголошення рішення суду [8].

Слід зазначити, що тема прав жінок у творах Харукі Муракамі не є центральною, але вони все ж присутні, особливо в контексті фемінізму та соціальних змін. Його романи часто досліджують роль жінок у суспільстві, їхні стосунки з чоловіками, а також їхню внутрішню силу та незалежність. Муракамі не завжди прямо висловлює свою позицію щодо прав жінок, часто залишаючи це на розсуд читача. Однак автора все частіше критикують за його зображення жінок. Критики кажуть, що жіночі персонажі в книгах Х. Муракамі часто сексуалізовані або визначаються лише у зв'язку з чоловічими героями.

В 2015 р. відомий японський письменник Харукі Муракамі відкрито підтримав одностатеві шлюби. Відомо, що законодавство Японії не дозволяє одностатеві шлюби, однак влада країни визнає нетрадиційні союзи з іноземцями.

Позиція Х. Муракамі, без сумніву впливає щодо подальшого вирішення цього питання в межах правового поля. Так, вже у 2024 р. Верховний суд Японії постановив, що відсутність у країні юридичного визнання одностатевих шлюбів є неконституційною. Це, ймовірно, ще більше посилить тиск на уряд, щоб він докладав більше зусиль для захисту сексуальних меншин. Верховний суд Саппоро підтвердив історичний вердикт суду нижчої

інстанції, винесений у 2021 році, згідно з яким невизнання одностатевих шлюбів порушує право на рівність, захищене Конституцією. При цьому суд відхилив позов трьох одностатевих пар на Хоккайдо до держави про відшкодування збитків на загальну суму 6 мільйонів ієн (40 600 доларів США) за завдані емоційні страждання. Позивачі заявили, що подадуть апеляцію до Верховного суду. У рішенні, яке стало першим рішенням вищого суду серед шести позовів, поданих до п'яти районних судів, що ставили під сумнів неприйняття чинним законодавством одностатевих шлюбів, йдеться про те, що ці положення порушують не лише статтю 14 про право на рівність, але й статтю 24, яка говорить, що шлюб має укладатися лише за взаємною згодою «обох статей». Суд вперше заявив, що статтю 24 можна розуміти як таку, що гарантує шлюб між особами однієї статі. Як пояснив головуючий суддя Кійофумі Сайто, оголошуючи рішення, ця стаття не передбачала одностатевих шлюбів на момент прийняття Конституції, але «її слід тлумачити в контексті поваги до особистості». У рішенні також сказано, що «не буде жодних недоліків або шкоди» – в тому числі з точки зору соціального впливу – навіть якщо одностатеві шлюби будуть легалізовані. Почуття дискомфорту або відрази до одностатевих шлюбів «викликані лише чуттєвими, емоційними причинами», йдеться у рішенні. Там також додається, що ці почуття можуть бути вирішені шляхом підвищення обізнаності громадськості про непотрібність різного ставлення до одностатевих пар. Японія залишається єдиною великою промислово розвиненою країною Великої сімки, яка не легалізувала одностатеві шлюби або цивільні союзи, незважаючи на зростання тиску з боку ЛГБТ-спільноти та її прихильників. Уряд стверджував, що Конституція передбачає, що шлюб може укладатися лише між гетеросексуальними парами. Цивільне законодавство Японії та положення закону про реєстрацію сім'ї ґрунтуються на шлюбі між чоловіком і жінкою, а привілеї, що впливають із шлюбу, включаючи права на спадщину, податкові пільги та спільну опіку над дітьми, надаються лише гетеросексуальним парам. На цьому тлі все більше муніципалітетів видають свідоцтва про партнерство, щоб полегшити одностатевим партнерам користування деякими з тих самих державних послуг, що й гетеросексуальним парам, хоча вони не є юридично обов'язковими [1].

Отже, у Японії визнано чинну в країні заборону одностатевих шлюбів неконституційною. Кілька судів Японії в окремих справах встановили, що заборона порушує права громадян. У рішенні суду Саппоро висловлюється сподівання, що парламент колись *“інституціоналізує відповідний закон про одностатеві шлюби”*. *“Життя відповідно до своєї гендерної ідентичності й сексуальної орієнтації є невіддільним правом, що ґрунтується на важливих інтересах людини”*, – зазначається в документі. Активісти країни, вітаючи рішення судів, зауважили, що для легалізації одностатевих шлюбів потрібні заходи від законодавців.

Японія є єдиною країною G7, яка не визнає одностатеві пари й не пропонує їм чіткого правового захисту. Хоча кілька муніципалітетів і префектур у Японії видають свідоцтва про одностатеве партнерство, які надають певні пільги, вони не пропонують рівного юридичного визнання. Це

не виняток в Азії, де Тайвань є єдиним місцем, де дозволені одностатеві союзи [3].

Уряд Японії не оприлюднював жодних планів щодо зміни чи перегляду шлюбного законодавства. Але він прийняв закон, який передбачає кримінальну відповідальність за дискримінацію за ознакою статевої приналежності, хоча це було піддано критиці з боку ЛГБТ+ активістів за те, що влада не визнає шлюбну рівність. Японія юридично не визнає одностатевих шлюбів, але пари, які отримали свідоцтво в межах цієї системи, зможуть подати заяву на отримання муніципального житла та отримати інформацію про стан здоров'я свого партнера в муніципальних лікарнях.

Харукі Муракамі заявив про свою підтримку відносин між гомосексуалами, образи яких він часто використовує у своїх книгах. Свою заяву Харукі Муракамі опублікував у 2015 р. на вебсайті Mr Murakami's Place, відповідаючи на питання читачів. Як стало відомо, один із прихильників творчості японського письменника відзначив, що в книзі Муракамі – “Безбарвний Цкуру Тадзакі та роки його прощі” – віддзеркалені одностатеві відносини. Слід зазначити, що Муракамі включив декілька ЛГБТ-персонажів у свої романи. Наприклад, одним з героїв у творі “Кафка на пляжі” став трансгендерний чоловік-бібліотекар Осима, а в книзі “1Q84” з'явився охоронець-гей Тамару.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, видатний японський письменник Харукі Муракамі, користуючись свободою слова, у своїх літературних творах порушує питання, пов'язані з висловлюваннями та поширенням гендерних ідей, які з точки зору християнської релігії виходять за межі допустимого. І хоча його твори не є навчальними посібниками з теорії гендеру, але вони пропонують цікаві матеріали для роздумів щодо гендерної рівності, про роль жінок, чоловіків, зокрема трансгендерів, у сучасному світі. Отже, Харукі Муракамі зробив внесок у розвиток гендерної проблематики, адже його ідеї та погляди, дозволяють зрозуміти глибину проблеми прав жінок, прав чоловіків, зокрема, допомагають звернути увагу на те, що в суспільстві існує також проблема прав трансгендерів, яка на сьогодні потребує законодавчого забезпечення у сучасній Японії. Безумовно, літературна творчість Харукі Муракамі спонукає до роздумів про права людини у гендерному контексті, що, в свою чергу, має позитивно вплинути на удосконалення гендерно-правових реформ на шляху просування гендерної рівності в країні висхідного сонця. Як уявляється, позитивний досвід Японії, яка є одним із лідерів сучасних країн у сфері забезпечення рівноправ'я жінок і чоловіків, може бути корисним для України, яка обрала шлях на побудову паритетної демократії.

Література

1. Богданьок О. Верховний суд Японії визнав заборону одностатевих шлюбів неконституційною URL: 6-verhovnij-sud-aponii-viznav-zaboronu-odnostatevih-slubiv-nekonstitucijnou/
2. Закон Японії про суспільство гендерної рівності від 15 червня 1999 р. / Мельник Т.М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. К.: Логос, 2004. С. 178-186.
3. Кілька судів у Японії визнали неконституційною заборону одностатевих шлюбів. URL: <https://zmiana.info/news/kilka-sudiv-u-yaponiyi-vyznaly-nekonstytuczijnoyu-zaboronu-odnostatevyh-shlyubiv/>

4. Павлюк А. В Японії визнали неконституційною вимогу про стерилізацію для зміни статі / А. Павлюк. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/10/25/257209/>
5. У Гонконзі новий роман Муракамі визнали непристойним. URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/u-gonkonzi-noviy-roman-murakami-viznali-nepriстойnim-20180727812946>
6. У США зі шкільної програми виключили «Норвезький ліс» Муракамі URL: https://wcu-network.org.ua/ua/Zaxist_prav_dtei/news/u_ssha_zi_shkilnoyi_programi_viklyuchili_norvezkiy_lis_murakami_cherez_lesbiys
7. Харукі Муракамі – у переліку 100 найвпливовіших людей світу. URL: https://starylev.com.ua/news/haruki-murakami-u-pereliku-100-nayvplyvovishyh-lyudey-svitu?srsId=AfmBOopad8 WWT8OJyAO67 AsaHycxHGrV6zh84WziTBUD9tqCRMvO_1M5
8. Японський суд вперше дозволив траншоловіку змінити гендерний маркер у документах без стерилізації. URL: <https://zmina.info/news/yaponskiy-sud-vpershe-dozvoliv-transcholoviku-zminity-genderniy-marker-u-dokumentah-bez-sterilizaciyi/>

Анотація

Аніщук Н. В. Внесок Харукі Муракамі у просування гендерної рівності в Японії. – Стаття.

Статтю присвячено окресленню внеску Харукі Муракамі у просування гендерної рівності в Японії. Підкреслюється, що останнім часом в країнах з паритетною демократією проводяться різноманітні гендерно-правові реформи, спрямовані на вирішення гендерних проблем, пов'язаних, насамперед, із забезпеченням гендерної рівності. Японія також докладає зусиль щодо вирішення гендерних проблем. У зв'язку з цим заслуговує на увагу літературна творчість видатного сучасного письменника Харукі Муракамі, зокрема, його гендерні ідеї, що втілені на сторінках його багатьох романів, а також його погляди щодо необхідності проведення гендерно-правових реформ з метою забезпечення та просування гендерної рівності.

У статті проаналізовано загальний стан законодавчого забезпечення гендерної рівності в Японії.

Досліджено гендерні погляди Харукі Муракамі щодо прав чоловіків.

Висвітлено позицію Харукі Муракамі щодо одностатевих шлюбів.

Особливу увагу приділено дослідженню гендерних ідей Харукі Муракамі щодо проблеми прав трансгендерів.

Проаналізовано проблему прав жінок у літературній творчості Харукі Муракамі.

Наголошується на тому, що гендерні проблеми, які порушуються Харукі Муракамі у його романах, є актуальними, «йдуть в ногу з часом», допомагають зрозуміти глибину проблеми прав людини у гендерному контексті.

Робиться висновок про те, що видатний японський письменник Харукі Муракамі, користуючись свободою слова, у своїх літературних творах порушує питання, пов'язані з висловлюваннями та поширенням гендерних ідей, які з точки зору християнської релігії виходять за межі допустимого. І хоча його твори не є навчальними посібниками з теорії гендеру, але вони пропонують цікаві матеріали для роздумів щодо гендерної рівності, про роль жінок, чоловіків, зокрема трансгендерів, у сучасному світі. Безумовно, літературна творчість Харукі Муракамі спонукає до роздумів про права людини у гендерному контексті, що, в свою чергу, має позитивно вплинути на удосконалення гендерно-правових реформ на шляху просування гендерної рівності в країні висхідного сонця.

Ключові слова: Харукі Муракамі, Японія, гендер, гендерно-правові реформи, гендерна рівність, права жінок, права чоловіків, права трансгендерів, одностатеві шлюби, гендерна ідентичність.

Summary

Anishchuk N. V. Haruki Murakami contribution to gender equality promotion in Japan. – Article.

The article is devoted to the outline of Haruki Murakami's contribution to the promotion of gender equality in Japan. It is emphasized that in recent years in parity democracy there are various gender-legal reforms aimed at solving gender problems related, first of all, to ensuring gender equality. Japan also makes efforts to solve gender problems. In this regard, the literary work of the famous contemporary writer Haruki Murakami, in particular, his gender ideas

embodied on the pages of his many novels, as well as his views on the need for gender-legal reforms in order to ensure and promote gender equality, deserves attention.

The article analyses the general state of legislative support for gender equality in Japan.

It examines Haruki Murakami's gender views on men's rights.

It highlights Haruki Murakami's position on same-sex marriage.

Particular attention is paid to the study of Haruki Murakami's gender ideas regarding the issue of transgender rights.

The issue of women's rights in Haruki Murakami's literary works is analysed.

It is emphasised that the gender issues raised by Haruki Murakami in his novels are relevant, 'in step with the times,' and help to understand the depth of human rights issues in a gender context.

It is concluded that the prominent Japanese writer Haruki Murakami, exercising his freedom of speech, raises issues in his literary works related to the expression and dissemination of gender ideas that, from the point of view of the Christian religion, go beyond what is acceptable. Although his works are not textbooks on gender theory, they offer interesting material for reflection on gender equality and the role of women, men, and transgender people in particular in the modern world. Undoubtedly, Haruki Murakami's literary work encourages reflection on human rights in a gender context, which, in turn, should have a positive impact on the improvement of gender-related legal reforms in the promotion of gender equality in the Land of the Rising Sun.

Key words: Haruki Murakami, Japan, gender, gender law reforms, gender equality, women's rights, men's rights, transgender rights, same-sex marriage, gender identity.

Дата першого надходження рукопису до видання: 13.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.11.2025

Дата публікації: 12.12.2025